

УДК 811.111

Англ. мова

Снєгірєва Є.О., к.ф.н.

ЕВФЕМІЗМИ ЯК ВИТОНЧЕНА ФОРМА МОВЛЕННЄВОГО МИСТЕЦТВА

Euphemisms are considered to be an integral part of any speech community. This article contains some contemplative ideas on the origins and current state of affairs in the euphemism domain. Some classifications of euphemisms are offered and supported by selected examples. In particular, euphemisms are differentiated according to presence or lack of ethics in a conversation, topical variability of a discussion in question, and nationality. Perhaps, the most prolific euphemisms users are the British and the Northern Americans.

Key words: euphemism, offensive language, culture, political correctness.

Эвфемизмы – важная часть коммуникации любого речевого сообщества. Данная статья содержит некоторые размышления о происхождении и употреблении эвфемизмов. в современном лингвокультурном сообществе. В статье предложены классификации эвфемизмов, примеры их употребления. В частности, эвфемизмы могут различаться по степени тактичности, /этичности, частотности тематического употребления, а также по этнокультурным характеристикам. Одними из самых активных пользователей эвфемизмами можно считать британцев и североамериканцев.

Ключевые слова: эвфемизм, оскорбительное выражение, культура, политкорректность.

Евфемізми складаю суттєву частину комунікації будь-якої мовленнєвої спільноти. Ця стаття містить деякі міркування про походження, використання евфемізмів. у сучасній лінгвокультурній спільноті. Пропонуються деякі класифікації евфемізмів, наводяться певні приклади використання евфемізмів. Зокрема, евфемізми можна розрізняти за ступенем етичності, тактовності, частоти тематичного використання, етнокультурним характеристикам. Одними з найактивніших користувачів евфемізмами можна вважати британців та північно-американців.

Ключові слова: евфемізм, образливий вираз, культура, політкоректність.

Евфемізм (від гр. *eu* – "красиво" і *phemo* "говорю") – це стилістично та емоційно нейтральне слово чи вираз, які замінюють інші, більш різькі чи непристойні [2; 6]. Тобто, замість гіркої правди люди говорять ту ж саму правду, проте, у солодкій оболонці, яка маскує гіркоту. При цьому, як мовець, так і слухач прекрасно розуміють, що приховують евфемізми.

Евфемізми, як все у мові, знаходиться у постійному розвитку. Життя мови і людини переплетені і постійно взаємодіють. Саме людина визначає місце, де має існувати кожен конкретний евфемізм. Непристойне чи недоречне – це сфери існування евфемізмів. Але ці поняття визначаються самою людиною. Тому евфемізм – поняття не стільки мовне чи мовленнєве, а, насамперед, культурне.

Колись люди вірили у магічну силу слів та їх здатність притягувати речі і події, які позначаються цими словами. Людство вірило, що, говорячи про лихо, приваблюєш його, воно чує і, невдовзі, стукає у двері. Найвідоміший евфемізм –

"ведмідь". Давні слов'яни побоювалися зустрічей з хазяїном лісу, тому, щоб він не здогадався, що йдеться саме про нього, називали його "той, що відає, де мед". З часом люди настільки звикли "шифруватися", що забули первісну назву цієї тварини і почали вигадувати евфемізми для евфемізму, тобто, замінювати слово "ведмідь" іншими. Пізніше народи втратили віру в магію, проте, в них з'явилася цензура. З'явилися "непристойні" слова і поняття, говорити про які напрямки могли лише дуже грубі чи неосвічені люди. Чим більш вишуканим ставало суспільство, тим активніше воно використовувало евфемізми.

Традиційно у мовленні не використовується ім'я головного ворога людства у християн. Вважається, що навіть одне з його імен може матеріалізуватися через лихо і нашкодити мовцеві. Як правило, не варто у повсякденному мовленні пригадувати нечисту силу у вигляді "чорта". А от "диявол" і "сатана" з Біблії можуть практично вільно використовуватися у спеціалізованому писемному й усному мовленні. Англійською Сатана, зазвичай, пишеться з великої літери, як власне ім'я, а евфемізмом для нього слугує слово "Лихий".

Короткі влучні вирази краще висвітлюють великі і важливі думки. Проте, дуже часто люди намагаються пом'якшити своє мовлення евфемізмами – поєднанням абстракції, метафори, сленгу і зменшування значення [2], які захищають від образи, грубості чи тупуватості. Одним з найвідоміших евфемізмів в історії стала промова імператора Японії Хірохіто у 1945 році. Імператор повідомив своїх підданих про беззастережну капітуляцію країни після двох атомних бомб, скинутих на японські міста, загибель майже 3 мільйонів людей і цілком можливе вторгнення, обравши такі слова: "Військова ситуація розгортається не зовсім на користь Японії" [4].

Сфера застосування евфемізмів дійсно широка, починаючи з дипломатичного дискурсу ("міністр погане себе почуває", що означає, що міністр взагалі не має наміру відвідувати захід) і до приватних оголошень у газетах про знайомства. Ось лише деякі приклади насправді масштабного застосування евфемізмів: насильство у родині – це "родинна ситуація", дешевий товар – речі "за доступними цінами", або "за розумними цінами", вікові зморшки – "лінії Вашого життя", старий будинок – продається "ідеальний для модернізації будинок", агресія – країна вдалася до "захисної операції", вкрати – "взяти до використання", шпигун – "офіцер розвідки наших опонентів", похилі роки – "золоті роки життя", померла особа – "лікарі виявилися безсилі", померти – "виписатися", або "закінчити термін перебування на білому світі", безпритульний – "людина вулиці", поганий – "потребує покращення". Деякі з цих евфемізмів насправді викривляють ситуацію і збивають з пантелику, використання інших мотивується доброзичливістю.

Однак, не зважаючи на поширеність евфемізмів у найрізноманітніших видах дискурсу, можна говорити про їх певні класифікації. По-перше, за етичним принципом. У своєму есе 1946 року "Політика й англійська" Джордж Оруелл писав, що заплутано-гуманна політична мова спеціально використовується для того, щоб "брехня звучала правдиво, а вбивство виглядало пристойно" [1].

Політики, дипломати, військові, офіційні особи будь-якого відомства чи організації, а також журналісти стрімко "напрацьовують", а часто і просто

вигадують такі евфемізми, які відволікають увагу від негативних явищ чи подій. Під час "війни", яка перетворюється на "конфлікт", замість "придушення військового спротиву" відбувається "миротворення", при чому для нанесення "обмеженого повітряного удару" (замість "бомбардування") використовуються "пристрої", а не "бомби". "Агресії", тобто, нападу однієї держави, армії, не існує, сьогодні говоримо лише про "залучення". "Вбиті під час бойових дій" військові перетворилися на "втрати загиблими" та "нерухомі бойові сили".

У деяких куточках світу, наприклад, в Іраку, "війна" взагалі називається "анти-терористичні дії" чи "миротворча місія". Коли президент Буш, описуючи хід війни, заявив: "Природні умови в Іраку виявилися більш складними, ніж ми уявляли", журналісти розшифрували цей евфемізм як: "виникли неочікувані проблеми і війна затягується" [3].

На найвищих щаблях британського істеблішменту евфемізми сприймаються як вишукане мистецтво, і кожен, хто потрапляє до обраних кіл, повинен швидко його опанувати. "Інші агентства на Уайтхоллі" або "наші друзі на протилежному березі ріки" означають "розвідку". Державний службовець, який попереджає міністра про те, що рішення, яке ухвалюється, є "сміливим", насправді говорить, що це рішення – край непопулярне, і призведе до повного руйнування кар'єри. Вираз "схильний до пригуд" ще гірший, бо означає "божевільну" і "повністю непридатну" до раціонального мислення і дій офіційну особу. "Відверта дискусія" у Британському Парламенті насправді описує сварку, а "здоровий обмін думками" означає повномасштабну бійку.

Евфемізми настільки притаманні британському мовленню, що багатьом іноземцям, навіть тим, хто вільно володіє мовою, важко розпізнати приховані евфемізмами сигнали. Наприклад, "до речі" означає "саме зараз я підійду до мети цього обговорення", а "з превеликою повагою" має повідомити, що партнер по комунікації суттєво помиляється і поводить себе надзвичайно безглуздо. Таке кодоване мовлення дозволяє мовцеві висловлювати гнів, презирство чи прямо не погоджуватися з тим, про що йдеться, не залучаючи до цього відвертих емоцій.

Декілька десятиліть використання евфемізмів безпосередньо пов'язане з таким явищем, як політична коректність. Політкоректність стосується не стільки змістовності, скільки коригування мови для досягнення більшої етичності висловлення. Політично коректні ідеї часто висловлюються пом'якшеними виразами, тобто, за допомогою евфемії. Наприклад, велика група евфемізмів утворена за принципом ввічливості та містить слова і сполучення, які пом'якшують різні види дискримінації. Задля уникнення вікової дискримінації для опису періоду життя від 40 до 65 років використовуються слова "середньоліття" та "середньоліток" (за аналогією до "підлітка"). Життя від 65 років тепер найчастіше називають "третій вік". Замість слова "старий" краще вживати такі евфемізми, як "похилий", "зрілий", "у поважних роках" чи, навіть, "загартований".

Ще один приклад – група евфемізмів, які пом'якшують майнову дискримінацію. Майже всі ЗМІ замість слова "бідні" користуються сьогодні

словосполученнями "особи з низькими доходами", "погано забезпечені", "позбавлені благ", "соціально знедолені", "малопривілейовані", або "малозаможні".

Наступну групу евфемізмів за етичним принципом утворюють ті, що виключають дискримінацію людей з фізичними чи розумовими вадами. Майже на кожний недолік чи ваду вже існує певний евфемізм: наприклад, слово "каліка" замінюється на "фізично інший", "товстий" перетворюється на "ширококістий", "з надмірною вагою", або "іншого розміру", замість "лисий" використовуємо "позбавлений волосся", "глухий" стає "таким, що має слухові незручності", а "сліпий" – "невидочим". "Розумово відсталих" політкоректно називати "такими, що не здатні вчитися", "особливими", або "з ментальними труднощами".

По-друге, евфемізми можна класифікувати за тематичним принципом. Найяскравішими у тематичній класифікації евфемізмів, є ті, що стосуються торгівлі і комерції. Евфемізми ділового стилю найкраще представлені лексикою, вживаною торговцями нерухомістю. "Витончена", "дорогоцінна" квартира означає "надто маленька", крім того, невеличкий розмір помешкання можна описати "чарівне гніздечко", "затишне" і "компактне". "Квартира з характером" говорить про те, що попередній хазяїн був або божевільним, або жебраком; а те, що ви можете зробити "будь-який ремонт на власний смак" та "підійде особі-ентузіасту" означає, що мова йде про руїни. "Жвавий" квартал означає оглушливо гамірний, місцевість "на підйомі" – що мікрорайон може похвалитися лише високим рівнем злочинності, а магазини, які знаходяться "поруч" – насправді розташовані за горизонтом. "Зручно неподалік" при описі, наприклад, вокзалу виявиться просто "за пару метрів", при чому самі залізничні колії будуть значно ближче до вас, ніж саме приміщення вокзалу.

Чимало тематичних евфемізмів виникло з метою підняти престиж окремих професій. Наприклад, перукаря стали називати "стилістом" або "фахівцем з краси". Працівники кладовища традиційно були відомі як "трунарі", однак, поступово перетворилися на "власників бюро похорон" і, нарешті, на "розпорядників похорон і поховання". "Збиральник сміття" проходить у своєму евфемістичному розвитку стадії від "інженеру санації" до "гігієніста навколишнього середовища", хоча, насправді, мова йде про звичайного "двірника".

Процес утворення нових евфемізмів не залишає осторонь і таку тему, як злочинність. У цій сфері теж спостерігаємо суттєву евфемізацію словникового складу. Наприклад, "в'язниця" перетворилася на "виправний заклад", а "офіцери охорони" замінили "тюремних наглядачів". Самі "в'язні" зараз називаються "клієнтами системи виправних закладів", або "особами, які користуються тимчасовою гостинністю держави".

І, нарешті, евфемізми можна класифікувати за Етно-культурними характеристиками. Сьогодні найбільшими прихильниками евфемізмів є американці. Американські евфемізми здебільшого складаються з таких слів, які взагалі не сприймаються як образливі, та замінюються двозначними фразами. Наприклад, "туалетний папір" стає "тканиною ванної кімнати", "зубні протези" перетворюються на "стоматологічні пристрої", замість

"лікарень" з'являються "центри доброго здоров'я", де замість "операцій" проводять "процедури". Багато евфемізмів спрямовані на зменшення марновірного страху перед такими явищами, як хвороба чи смерть.

За влучним виразом одного з американських акторів-коміків, "...раніше люди просто старіли і помирали. Тепер вони спочатку досягають "зрілого віку", потім стають "громадянами старшого віку", а далі – відходять у кращій світ на "кінцевій станції" чи "у заключному епізоді". Якщо ж вони перебували під наглядом лікаря, то "приєднуються до мовчазної більшості" після "терапевтичного нещасного випадку", чи "терапевтичної невдачі", або "отримавши негативний результат лікування" [4]. Такі евфемізми, безсумнівно, свідчать про бажання людей досягти досконалості, як тілесної, так і будь-якої іншої, та уникати негативних емоцій і пов'язаних з ними дій чи наслідків. Саме тому людина, народжена під сузір'ям Раку, сьогодні називається "дитина Місяця" для уникнення будь-яких асоціацій з онкологічною хворобою, а про рак (саму хворобу, чи пухлину) говорять, що виник "паросток", або "новоутворення".

Британці також відомі майстри евфемістичних висловлювань. Найвиразніші з їх витворів прекрасно зрозумілі, принаймні, носіям мови і створюють приємне відчуття співучасті між автором евфемізму та слухачами.

Оскільки у багатьох народів заведено не говорити про смерть напругу, ця тема взагалі дещо табуована. Замість дієслова "померти" найчастіше вживаються евфемізми "щезнути", "відійти", "доєднатися кращої більшості". Некрологи у британських газетних виданнях рясніють прикладами соковитих евфемізмів: зрозуміло, що жоден не буде говорити поганих слів про померлого, проте, знаходиться багато бажанючих хоча б натяком намалювати більш-менш правдивий портрет того, "хто вже відійшов". П'яницю опишуть як "веселу, компанійську особу", невимовно балакуча особа буде названа "дружною до всіх", або "повною ентузіазму"; а "жвавий розум" означатиме схильність людини розповідати жорстокі та зовсім не смішні історії. "Суворий", "аскетичний" та "стриманий" у некролозі означатимуть "сумний", "безрадісний" та "у депресії", а вміння безмежно насолоджуватися усіма подіями і ситуаціями найчастіше описується як "прожив наповнене, яскраве життя".

Говорячи про живих, необхідно бути особливо обережними, зокрема, в таких країнах, як Британія, де, навіть за натяк на дифамачію, одразу подається позовна заява до суду. "Спраглий" щодо особи громадського діяча означає, що, зазвичай, він багато випиває; а "стомлений та емоційний" описує видимо сп'янілу особу. Замість слова "інвалід" не лише варто, але й коректно і тактовно говорити "непрацездатна особа", або "з обмеженими (спеціальними) потребами". Використання таких виразів як "галасливі ділові практики", а також "повні протиріч", "темні" та "такі, що викликають питання" поведінка і спосіб ведення бізнесу, зазвичай, означають, що журналіст підозрює дещо незаконне, проте, не зможе довести це у суді, якщо проти нього буде подано позов.

Оголошення особистого характеру можна віднести до окремого виду евфемізмів: тут "приємний" означає товстий, "романтичний" – без грошей і

причепливий, "веселий і потішний" – занадто балакучий і нерозбірливий, "широсердечний" – відчайдушний.

Нарешті, ще одна категорія евфемізмів – політично-коректні, які багато хто з мовознавців і, навіть, самих політиків, вважають найзгубнішими. "Добре" і "погане" стають "доречним" і "недоречним". "Надзвичайно серйозна проблема" перетворюється на "виклик". "Витрати" означають "інвестиції", "скорочення" – "заощадження". А "спричинений матеріальною помилкою" на жаргоні Європейського Союзу означає вкрадені з бюджету гроші. У цій категорії також можна виокремити евфемізми, пов'язані з негативними наслідками у соціально-економічній сфері. Протягом ХХ століття словосполучення "економічна криза" було замінено на "падіння", у свою чергу "падіння" перетворилося на "депресію", а далі евфемія цього поняття розвинулася до дещо розмитого поняття "відступ". Більш сучасні терміни, що описують останні дві економічні кризи (1998–1999 рр. і 2008–2009 рр.) включають "період стабілізації економіки", "період від'ємного економічного росту", "суттєвий спад" [5]. Для пом'якшення негативного ефекту таких слів, як "звільнення", виникли наступні евфемізми: "досягнення оптимальної кількості", "скасування надлишкової кількості працівників". Навіть назва самої соціальної структури – "капіталізм" – в останні десятиліття описується здебільшого словосполученнями евфемістичного характеру: "система вільного підприємництва", "відкрите суспільство" та "економічний гуманізм".

Нечасто, але все ж таки, евфемізми можуть бути і милосердними, навіть, необхідними. Зокрема, у випадках, коли на перший план, замість ясного і точного вираження емоцій, виходить потреба не зачепити почуттів. Про дітей, які відстають в інтелектуальному розвитку, чи неадекватно поводяться, мабуть, дійсно краще сказати, що в них "особливі (спеціальні) потреби". Звісно, це не полегшує завдання навчати їх чи просто знаходити з ними спільну мову, однак, це може позбавити їх знущань з боку їх однолітків, чи дозволить їм не зламатися. Говорячи про стару людину також, напевно, краще і милосердніше описати її як "тендітну", аніж як "старезну".

Евфемізми можна вважати різновидом неправди, проте, деякі з них використовуються як неправда заради спасіння. Мовна культура, позбавлена евфемізмів, більш чесна, але, водночас, груба і прямолінійна. Евфемізми постійно присутні у нашому житті і мовленні. Інколи ми самі не помічаємо, як користуємося ними, підсвідомо вибираючи той варіант, який звучить милозвучніше. У суспільстві тактовність і правила ввічливості ніхто не відмінює.

Література/References

1. *Orwell George*. Politics and the English Language. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.literaturecollection.com/a/orwell/454>.
2. *Spears Richard A*. Slang and Euphemism / Richard A. Spears. – Signet Books, 2001. – 412 p.
3. The BBC. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.bbc.uk.co/news/politics>.
4. The Economist. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.economist.com/articles/4412>.
5. The International Monetary Fund. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.imf.org/external/pubs/ft/w eo/2012/02/index.htm>.
6. Merriam-Webster Dictionary. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.merriam-webster.com/dictionary/euphemism>.